

***Officium* správce provincie Dalmatia. Obecný přehled a příklady publikovaných nápisů**

David Termer

Advokát

E-mail: david.termer@aktermer.cz

***Officium* of the Governor of the Province of Dalmatia: An Overview and Examples of Published Inscriptions**

Abstract:

This article examines the bureaucratic apparatus that managed the provincial administration of the Roman Empire, specifically focusing on the province of Dalmatia. The research is based on primary sources, including literary works and inscriptions, and secondary sources to contextualize the findings. The study spans from the suppression of the Batonian revolt (6–9 AD) to the final division of the Roman Empire in 395 AD. The article begins by discussing the role of the provincial governor, whose office (*officium*) was the main administrative body. The *officium* included various officials such as the *principes officii*, *cornicularius*, and *commentariensis*, each with specific administrative and judicial duties. The article also explores the financial administration managed by *tabularii* and *numerarii*.

Keywords: Roman Province; Dalmatia; public administration; officium

Klíčová slova: Římské provincie; Dalmácie; veřejná správa; officium

DOI: 10.14712/2464689X.2025.16

1. Úvod

Žádná veřejná správa se neobejde bez úřednictva, byrokracie je esenciální součástí pojmu stát a zároveň *conditio sine qua non* jeho existence. Nejinak tomu bylo v provinční správě Římské říše, a právě úřednický aparát, který zajišťoval státní správu jedné z jejích provincií, je předmětem tohoto článku. Předkládaný text je založen na výzkumu provedeném

v souvislosti s přípravou mé disertační práce.¹ Pro účely zpracování tohoto článku byl původní text, obsažený v mé doktorandské práci, značně revidován a přepracován. Veliké poděkování v tomto směru náleží panu doc. PhDr. V. Markovi CSc. z Ústavu řeckých a latinských studií Univerzity Karlovy za jeho neocenitelné připomínky k tématu a zejména za revizi interpretace použitých nápisů. Výzkum je založen především na práci s prvotními prameny, jednak literárními, jednak s nápisy. Sekundární prameny slouží k bližšímu osvětlení prvotních pramenů a k zasazení získaných poznatků do vzájemných souvislostí. Pokud jde o územní vymezení tématu, jemuž se v tomto článku věnuji, jedná se o území provincie Dalmatia v hranicích po potlačení Batonova povstání (6–9 n. l.), tedy včetně území pozdější provincie Praevalis, která se oddělila od Dalmácie v souvislosti s reformou územně správního uspořádání říše na začátku dominátu. Časovým horizontem je rok 395 n. l., kdy došlo k definitivnímu rozdělení římského impéria na západní a východní část.

2. Správce provincie

Než přejdeme k pojednání o *officium* správce jako o hlavním správním tělese zajišťujícím státní správu v provincii včetně výkonu soudnictví, je třeba krátce pojednat o osobě samotného správce. Poznatky o správcích provincie Dalmatia, jak vyplývají z dosud objevených pramenů, byly komplexně zpracovány rakouským historikem A. Jagenteufelem v monografii zabývající se tímto tématem v padesátých letech dvacátého století,² následně byly doplněny R. Symem.³ Veškeré tyto poznatky byly poté shrnuty J. J. Wilkesem v jeho monografii o provincii Dalmatia.⁴ Nejnovějším příspěvkem k tomuto tématu je práce S. Mesihoviče, která předešlé poznatky mnohde zpřesňuje a především shrnuje vývoj bádání na tomto poli za poslední půlstoletí.⁵

Od vzniku principátu se římské provincie dělily podle několika kritérií. Na prvním místě je třeba zmínit dělení na provincie císařské, které patřily císaři a byly jím spravovány prostřednictvím legátů, na provincie senátní, které byly nadále spravovány senátem prostřednictvím prokonsulů. Dalmatia byla provincií císařskou. Původní provincie Illyricum, jejímž dělením vznikla provincie Dalmatia v roce 9 n. l., byla provincií senátní, avšak do konce vlády Octaviana Augusta došlo k výměně této provincie mezi senátem a císařem za dvě původně císařské provincie – Cyprus a Gallia Narbonensis.⁶

Správci provincie Dalmatia měli status *legati Augusti pro praetore*, rekrutovali se ze senátního stavu, a to zásadně z jenců, kteří již měli za sebou pozici konzula v rámci

¹ TERMER, D. *Provinční a městská správa v římské provincii Dalmatia*. Disertační práce, Univerzita Karlova, 2019.

² JAGENTEUFEL, A. *Die Statthalter der Römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaft, 1958.

³ SYME, R. A. Jagenteufel. *Die Statthalter der Römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian. Gnomon, Kritische Zeitschrift für die Gesamte klassische Altertumswissenschaft*, 1959, ročník 31, s. 510 nn.

⁴ WILKES, J. J. *Dalmatia*. Cambridge, Mass.: Harvard University press, 1969, s. 80 nn. a Appendix II, s. 442 nn.

⁵ MESIHOVIČ, S. *Poroconsules, legati et praesides. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014.

⁶ BOWMAN, A. Provincial administration and taxation. In: BOWMAN, A. – CHAMPLIN, E. – LINTOTT, A. (eds.). *The Cambridge ancient history*. 2. přepracované vydání. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, díl X, s. 346.

cursus honorum.⁷ Najdou se však i příklady správců pretoriánských. Vzhledem k menšímu hospodářskému významu provincie je takto vysoký status správců překvapivý, je však vysvětlitelný geografickou blízkostí Říma a z toho plynoucí strategickou pozicí z hlediska vojenského. Ze stejného důvodu se muselo jednat, po dobu umístění legií na území provincie, o osoby s velitelskými schopnostmi, navíc zcela loajálními vůči císaři. Zhruba od 2. poloviny 3. století, za vlády císaře Galliena,⁸ dochází ke změně a nadále jsou do této provincie jako správci vysíláni členové jezdeckého stavu s titulem *praeses provinciae*.⁹ Pod tímto titulem nalézáme správce provincie Dalmatia i v *Notitia Dignitatum*.¹⁰ To samé platí pro oddělenou provincii Praevalis, kde je též v čele provincie správce s titulem *praeses*.¹¹ *Praeses* v období dominátu stál na nejnižším stupni z hlediska prestiže mezi správci provincií, zároveň to byl i titul nejrozšířenější, jak vidno z údajů dle *Notitia Dignitatum*. Dle tohoto pramene bylo správců provincie s tímto titulem pro západní část říše třicet jedna, správců s titulem *consularis* vypočítává *Notitia Dignitatum* dvacet dva a ve třech případech se jedná o správce s titulem *corrector*.¹² Pro východní část císařství se uvádějí správci s titulem *consulares* v počtu patnácti, počet správců s titulem *praeses* je čtyřicet a ve dvou případech se jedná o správce s titulem *corrector*.¹³

Pravomoc správce v provincii byla limitována pouze mocí samotného císaře.¹⁴ Správce měl tedy pravomoc řešit veškeré věci soudní či administrativní povahy, které se v dané provincii vyskytly. Pouze pokud by šlo o spory fiskální povahy náležející do pravomoci finančního prokurátora, měl by je přenechat k rozhodnutí tomuto speciálnímu magistrátovi.¹⁵ Do Diokleciánových reforem byla v rukou správce soustředěna správa civilní i vojenská, v období dominátu došlo k oddělení vojenské správy a tyto kompetence nadále správci provincie nenáležely. V rámci reforem připisovaných císaři Diokleciánovi došlo k zásadní změně státní organizace a vznikly tak dva mezičlánky mezi císařem a správcem provincie. Počet provincií byl navýšen zmenšením jejich území, v *Notitia Dignitatum* se zmiňuje 114 provincií. Provincie se sdružovaly do čtrnácti diecézí, v čele každé z nich stál úředník s titulem *vicarius*, který plnil kontrolní funkci vůči správcům provincie a jejich úřadu a v některých věcech rozhodoval soudní přecoby odvolací orgán.

Pod vrcholem pyramidy byly čtyři prefektury v čele s *praefectus praetorio*. Tento přetoriánský prefekt byl nejmocnější civilní úředník v pozdní římské říši. Měl celkovou odpovědnost za civilní administrativu a v soudních věcech fungoval spolu s císařem jako nejvyšší odvolací instance. Vojenská moc byla, jak výše uvedeno, oddělena a svěřena

⁷ „*Praesidis nomen generale est eoque et proconsules et legati Caesaris et omnes provincias regentes, licet senatores sint, praesides appellantur: proconsulis appellatio specialis est.*“ Macer D. 1, 18, 1.

„Označení správce je obecné, a proto se tak označují jak prokonsulové a císařští legáti, tak všichni správci provincií, třeba by to byly i senátoři. Označení prokonsul je speciální.“ Překlad převzat z knihy *Digesta seu pandectae tomus I liber I–XV fragmenta selecta*. Praha: Karolinum, 2015, s. 215.

⁸ Císař Gallienus vládl mezi lety 253 až 268 n. l.

⁹ WILKES, *Dalmatia*, s. 80, 81.

¹⁰ „84. *Praesides triginta unum*: 85. *Per Illyricum quattuor*: 86. *Dalmaticarum*.“ *Not. Dign. (occ)*. 1, 84–1, 86.

¹¹ „79. *Praesides XL*: „123. *Praevalitanae*.“ *Not. Dign. (or)*. 1, 79; 1, 123.

¹² *Not. Dign. (occ)*. 1, 50; 1, 78; 1, 84.

¹³ *Not. Dign. (or)*. 1, 57; 1, 79; 1, 126.

¹⁴ „*Et ideo maius imperium in ea provincia habet omnibus post principem.*“ Ulp. D. 1, 16, 8.

„A proto má (správce) v dané provincii vyšší impérium než všichni ostatní kromě císaře.“ Překlad převzat z knihy *Digesta seu pandectae tomus I liber I–XV fragmenta selecta*. Praha: Karolinum, 2015.

¹⁵ Ulp. D. 1, 16, 9.

velitelům s titulem *duces*. Prefektury byly čtyři – Galie (včetně Británie a Španělska), Itálie (včetně Afriky), Illyricum a Východ.¹⁶

J. Ferluga, autor monografie o Dalmácii pod byzantskou nadvládou, upozorňuje na zajímavou skutečnost, že *praeses* provincie Dalmatia je jmenován na prvním, tedy nejčestnějším místě mezi *praesides* v diecézi Illyricum. Správci provincií Pannonia Secunda (s titulem *consularis*) a správce provincie Savia (s titulem *corrector*) jsou sice jmenováni v této diecézi před ním, to je však z toho důvodu, že v rámci hodnostního žebříčku stojí jejich tituly výše. Ještě patrněji je význam Dalmácie dokumentován na způsobu, jakým *Notitia Dignitatum* popisuje *officium praesidis provinciae*, kdy je jako vzor popsán úřad správce provincie Dalmatia s tím, že úřad všech ostatních správců provincií s tímto titulem v celé západní části říše je mu podobný.¹⁷ Tyto pocty dává J. Ferluga do souvislosti s tím, že Dalmácie byla rodištěm císaře Diokleciána, velkého reformátora říše, tudíž se tímto způsobem prokazovala čest místu, kde se tento významný císař narodil a kde nakonec i triumfálně dožil. Nabízejí se však i prozaičtější vysvětlení související s geografickou blízkostí Itálie a strategickým významem této provincie.¹⁸

Na tomto místě je třeba se zmínit o legiích, které na území provincie působily. Na potlačení Batonova povstání a ovládnutí území provincie se podílely dvě římské legie, *legio VII Claudia pia fidelis*, sídlící v táboře Tilurium a *legio XI Claudia pia fidelis* se sídlem v táboře v blízkosti pozdějšího *municipium* Burnum. Legie VII opustila provincii Dalmatia mezi lety 42 n. l. – 66 n. l., legie XI potom v letech 68–69 n. l. Na místo legie XI zde byla umístěna *legio IV Flavia Felix*. Tato legie odešla z provincie Dalmatia a přemístila se k Dunaji v roce 86 n. l. Od této doby se Dalmatia stává provincií *inermis*. Na území provincie jsou umístěny pouze výše zmíněné auxiliární jednotky.

3. *Officium* správce provincie

Encyklopedie Paulys u hesla *officium* uvádí, že tento termín má dvojí význam. Za první se jedná o jakoukoliv službu či úřad v římské administrativě, a to jak v civilní, tak ve vojenské správě. Druhý význam je ten, který nás zajímá pro dané téma. *Officium* je těleso zaměstnanců (pomocných úředníků), které pomáhá hlavnímu magistrátovi vykonávat jeho úřad, resp. tento magistrát svůj úřad vykonává prostřednictvím tohoto tělesa. Přestože se tato instituce nejvíce uplatnila v rozvinuté byrokracii pozdního císařství, její původ je třeba hledat již v období principátu.¹⁹

Officia se původně dělila na úřady pomáhající císaři a jeho legátům či prokonsulům při správě provincií, která v této době zahrnovala správu civilní i vojenskou. Druhou větví byla *officia* pomáhající císařským prokurátorům zajišťujícím plnění fiskálních povinností. Každé *officium* bylo rozděleno na tři části – soudní, finanční a pomocný personál.

¹⁶ KELLY, C. Emperors, government and bureaucracy. In: CAMERON, A. – GARNSEY, P. (eds.). *The Cambridge ancient history*. 2. přepracované vydání. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, díl XIII, s. 166 nn.

¹⁷ „*Ceteri praesides ad similitudinem praesidis Dalmatiae officium habent.*“ *Not. Dign. (occ)*. 45, 15. „Ostatní správci provincií mají svůj úřad (*officium*) podobný tomuto úřadu správce Dalmácie.“

¹⁸ FERLUGA, J. *Vizantinska uprava u Dalmácii*. Bělehrad, 1957, s. 9, 10.

¹⁹ *Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1937, díl 17.2., s. 2045 nn.

Vrcholnými úředníky soudní části *officium* zůstávali vždy jeden *princeps officii*, *cornicularius* a *commentariensis*. Finanční část tvořil *tabularius* s nižšími úředníky – *scrinarii*.²⁰

Není však úkolem tohoto článku zevrubně pojednat o vývoji úřadu správce provincie od raného principátu do pozdního dominátu. Naším cílem bude prozkoumat personální obsazení a kompetence tohoto úřadu a jeho jednotlivých činovníků na území provincie Dalmácie, nakolik nám to dovolí dostupné prameny. Pro období dominátu máme k dispozici popis *officium* správce a jeho jednotlivých činovníků v rámci *Notitia Dignitatum*.²¹ Tento pramen sestává ze dvou oddílů. Ten starší reflektuje situaci ve východní části říše a ten mladší popisuje stav v části západní.²²

V úseku pojednávajícím o západní části impéria se uvádí, jak bylo složeno *officium praesidis Dalmatiae* s tím, že ostatní správci provincií v západní části říše s titulem *praeses* mají identické obsazení tohoto správního tělesa.²³ V části věnované východnímu dílu císařství se popisuje *officium praesidis Thebais* jako vzor pro ostatní provincie v čele se správcem s totožným titulem, tedy i pro provincii Praevalis.²⁴ Porovnáním obou textů zjišťujeme pouze drobné odchylky mezi oběma provinciemi. V *officium* provincie Praevalis chybí tito úředníci: *tabularii* a *subadiuva*, naopak oproti Dalmácii je zde uveden *numerarius*.

Dalším literárním pramenem, z něhož lze čerpat poznatky k našemu tématu, je *Laterculus Veronensis* (Veronský list) popisující administrativní rozdělení říše na provincie a vyšší správní celky na začátku 4. století n. l.²⁵ Zde je provincie Dalmatia uvedena (spolu

²⁰ JONES, A. H. M. *The later Roman empire*. Oxford: Basil Blackwell, 1964, díl II, s. 563 nn.

²¹ Pro období principátu žádný obdobný pramen není k dispozici.

²² Východní část říše se popisuje ve stavu před koncem 4. století, popis správy západní části pak reflektuje období prvních dekád století 5. K četné diskusi ohledně datace dokumentu viz KELLY, c. d., s. 163 nn.

²³ „Caput XLV. Praeses Dalmatiae.

Sub iurisdictione viri perfectissimi praesidis Dalmatiae: Provincia Dalmatiae. Officium autem habet hoc modo; Principem ex eodem officio; Cornicularium.; Tabularios duos.; Commentariensem.; Adiutorem.; Ab actis.; Subadiuvam.; Exceptores et reliquos cohortalinos, quibus non licet ad aliam transire militiam sine annotatione clementiae principalis. Ceteri praesides ad similitudinem praesidis Dalmatiae officium habent.“ Not. Dign. (occ). 45, 4–45, 15.

„Hlava 45. Správce provincie Dalmatia.

Pod jurisdikcí veleváženého muže, správce provincie Dalmatia jsou: Provincie Dalmatia. Úřad (officium) sestává z: Principa (vedoucího) téhož úřadu; Cornicularia; Tabulariů v počtu dvou; Commentariensa; Adiutora; Úředníka s titulem Ab actis; Subadiuva; Exceptorů a zbylých cohortalinů, kterým není dovoleno přejít do jiné služby bez laskavého dobrozdání principa (vedoucího úřadu). Ostatní správci provincie mají svůj úřad (officium) podobný tomuto úřadu správce Dalmácie.“

²⁴ „Caput XLIV. Praeses Thebaidos. Sub dispositione viri perfectissimi praesidis Thebaidos: Provincia Thebais.; Officium autem habet ita: Principem ex eodem Officio.; Cornicularium.; Commentariensem.; Adiutorem.; Numerarium.; Ab actis.; Exceptores et ceteros Cortalinos, quibus non licet ad aliam transire militiam sine annotatione clementiae principalis. Ceteri omnes praesides ad similitudinem praesidis Thebaide officium habent.“ Not. Dign. (or). 44, 4–44, 15.

„Hlava 44. Správce provincie Théby.

Pod vládou veleváženého muže, správce provincie Théby jsou: Provincie Théby.; Úřad (officium) sestává z: Principa (vedoucího) téhož úřadu; Cornicularia; Commentariensa; Adiutora; Numeraria; Úředníka s titulem Ab actis. Exceptorů a zbylých cohortalinů, kterým není dovoleno přejít do jiné služby bez laskavého dobrozdání vedoucího úřadu (*princeps officii*). Ostatní správci provincie mají svůj úřad (officium) podobný tomuto úřadu správce provincie Théby.“

²⁵ Podle Mommsena zachycoval list situaci k roku 297 n. l., později byla datace upravena tak, že se dokument týká let 314–324 pro východní část a let 303–314 n. l. pro západní část říše. BARNES, T. *The new empire of Diocletian and Constantine*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1982, s. 201 nn.

s dalšími šesti provinciemi) jako součást diecéze Pannonia²⁶ a provincie Praevalitana (spolu s dalšími devíti provinciemi) jako součást diecéze Moesia.²⁷ Jak uvádí A. H. M. Jones, Veronský list je v mnoha ohledech nepřesný. V diecézi Pannonia opomíjí provincii Valeria, která je doložena jinými literárními prameny. V případě diecéze Moesia je dvakrát jmenována provincie Praeavalis (jednou jako Priantina a podruhé jako Privalentina). Místo Priantina má být jmenována opomenutá provincie Achaea.²⁸ List navíc uvádí, že diecéze Moesia má jedenáct provincií, následující výčet má však pouze deset položek (viz poznámka 27). Blíže popis provinčních úřadů, jako je tomu v *Notitia dignitatum*, v tomto prameni nenalzáme.

Vedoucím tohoto úřadu byl *princeps officii*. Řídil a dohlížel na činnost úřadu, musel znát spisy, které *officium* vyřizovalo, jelikož tyto se završovaly jeho podpisem. Dohlížel na kvalitu práce všech činovníků svěřeného úřadu a od toho závisel jejich další úřední postup.²⁹ Pro provincii Dalmatia je *princeps officii* doložen pouze nepřímým nápisem datovaným 151–250 n. l.³⁰ Nápis primárně hovoří o jeho pomocníkovi (*adiutor principis*), kterým byl objednatel a dedikant tohoto votivního nápisu Publius Bennius Egregius. Nápis pochází z významného municipia Doclea na východě provincie, kde místní obyvatelstvo bylo ilyrsko – keltského původu. Podle rodového jména a *cognomen* lze však v toto případě usuzovat na osobu s kořeny na Apeninském poloostrově.³¹ O dedikantovi se dále dozvídáme, že byl zároveň za svého života činný v provinčních pomocných sborech a vykonával též úřad *beneficiarius consularis* (viz níže). Na tomto nápisu je vidět i příkladný kariérní růst shora jmenovaného.

Cornicularius byl původně vysoký vojenský důstojník, za dominátu působil též v civilní službě.³² Patřil mezi *principales*, tedy nejvyšší úředníky *officium*.³³ Účastnil se jednání, které vedl správce, a poskytoval mu právní rady. Podepisoval též některé soudní listiny.³⁴ Patřil tedy k soudní části úřadu.³⁵ Je označován též jako náměstek *princeps officii*.³⁶

V provincii Dalmatia je *cornicularius* doložen čtyřmi nápisy pokrývajícími dobu od roku 1 n. l. do roku 300 n. l. V prvních dvou případech se nápis týká osoby, která tento úřad

²⁶ „*Diocensis Pannoniarum habet provincias numero VII: Pannonia inferior, Sauensis, Dalmatia, Pannonia superior, Noricus ripariensis, Noricus mediterranea.*“ *Laterculus Veronensis* 6,2–6,8.

„Diecéze Pannonia má sedm provincií: Panonie nižší, Savie, Dalmácie, Panonie vyšší, Noricum pobřežní a Noricum vnitrozemní.“

²⁷ „*Diocensis Misiarum habet provincias numero XI: Dacia, Misia Superior Margensis, Dardania, Macedonia, Tessalia, Priantina, Privalentina, Epiros Nuova, Epiros vetus, Creta.*“ *Laterculus Veronensis* 5,2–5,11.

„Diecéze Moesie má jedenáct provincií: Dácie, Moesie vyšší hraniční (Moesie I), Dardánie, Makedonie, Tessalie, Priantina, Prevevalitana, Epiro nový, Epiros starý a Kréta.“

²⁸ JONES, c. d., díl 3, s. 385–387.

²⁹ MARIN, E. *Salona Christiana*. Split: Arheološki muzej, 1994, s. 118.

³⁰ *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Epon(a)e Regin[(a)e] / Genio loci / P(ublius) Bennius Eg(regius) mil(es) / coh(ortis) vol(untariorum) adiu[t(or)] / princ(ipis) b(ene)ff(iciarius) co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) [(i)bens])*(?). CIL III 12679; místo nálezu Podgorica, datace 151–250 n. l.

³¹ ALFÖLDY, G. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1969, s. 66 a 92.

³² *Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1900, díl 4.1., s. 1603 nn.

³³ WILKES, *Dalmatia*, s. 120 nn.

³⁴ MARIN, c. d., s. 118.

³⁵ JONES, c. d., díl II, s. 565.

³⁶ MESIHOVIČ, c. d., s. 258.

zastávala, přičemž v prvním z citovaných nápisů je určení, zda se skutečně jedná o tento úřad, nejisté.³⁷ Na dalších dvou nápisech je tento úředník zmíněn v souvislosti s osobou svého pomocníka, jehož se nápis týká (*adiutor corniculariorum*).³⁸ *Cornicularius* na prvním nápisu s nejvyšší pravděpodobností nebyl členem týmu správce provincie v Saloně. Všechny jeho hodnosti a úřady jmenované na nápisu směřují k vojenské službě, lze tedy usuzovat, že tomu tak bylo i v případě titulu *cornicularius*. Sloužil v císařské prétoriánské gardě, čemuž odpovídá i obdržené vyznamenání od císaře.³⁹ Z neúplného textu nápisu nemůžeme soudit, zda někdy sloužil v Dalmácii či nikoliv. Z druhého torzovitého nápisu zjišťujeme, že jmenovaný Cosconius (rodové jméno rozšířené v Itálii, ale četné i v provinciích),⁴⁰ který náležel k legii XI, byl za svého života činný jako *cornicularius consularis*, což dokládá jeho příslušnost k úřadu správce provincie. Na třetím, dedikačním nápisu se nám představuje L. S. Proculus, který byl, kromě služby v auxiliární jednotce, činný též jako pomocník *corniculariorum* (plurál) v úřadu správce. Poslední nápis je nápisem náhrobním, který objednala I. Fructula *hospita* (bytná) pro T. S. Maxima. O osobě zesnulého lze konstatovat to samé jako o L. S. Proculovi z předchozího nápisu, tedy že vedle služby v pomocné jednotce působil též jako pomocník *cornicularii* (nominál) v úřadu správce.

Commentariensis vedl knihy a rejstříky, hlavně vysokých magistrátů a císařských kancelářů. Původ slova je od *commentarii libri* (pamětní spisy), které tento úředník vedl, resp. za jejich vedení odpovídal.⁴¹ Encyklopedie Paulys jej uvádí pod synonymickým názvem *commentariis*. Zdůrazňuje jeho úlohu coby protokolujícího úředníka v oblasti výkonu justice a civilní i vojenské správy. *Commentariensis* patřil též, spolu s *princeps officii* a *cornicularius*, mezi nejvyšší úředníky úřadu správce.⁴² E. Marin uvádí, že se jednalo o úředníka, který měl na starost veškerou administrativu, která souvisela s trestním řízením v provincii.

³⁷ *A(ulus) Saufeius P(ubli) f(ilius) Ca(m)ilia] / Max(imus?) Ansio miles c(oh)ortis] / VIII pr(aetoriae) | (centuria) Firmi Ter(tulli) / militavit annis [--- bene] ficiarius t(ribuni) tes]serarius co(rn)icular(ius)] / donis do(natus ab) / Imperat(ore) ---] / no Caesare Aug(usto) tor]quib(us) ---] / [-----, CIL III 2887; místo nálezu Obrovac – Kruševo, datace 71–150 n. l.*

[--- Cos?] conio / [---] ino / [---] leg(ionis) XI / [--- corni?] c(ulario?) co(n)s(ularis) / [--- Re] stuta / [--- sor] or / [--- Tyr] annus / [ami] co. CIL III 8738, místo nálezu Klis, datace 1–100 n. l.

³⁸ *Minervae Aug(ustae) s(acrum) / L(ucius) Sulpici(us) Procu(lus) act(u)a(rius) coh(ortis) / VIII vol(untariorum) e JONES, c. d., díl II, s. 565. MESIHOVIČ, c. d., s. 258.*

A(ulus) Saufeius P(ubli) f(ilius) Ca(m)ilia] / Max(imus?) Ansio miles c(oh)ortis] / VIII pr(aetoriae) | (centuria) Firmi Ter(tulli) / militavit annis [--- bene] ficiarius t(ribuni) tes]serarius co(rn)icular(ius)] / donis do(natus ab) / Imperat(ore) ---] / no Caesare Aug(usto) tor]quib(us) ---] / [-----, CIL III 2887; místo nálezu Obrovac – Kruševo, datace 71–150 n. l.

[--- Cos?] conio / [---] ino / [---] leg(ionis) XI / [--- corni?] c(ulario?) co(n)s(ularis) / [--- Re] stuta / [--- sor] or / [--- Tyr] annus / [ami] co. CIL III 87 – 38, místo nálezu Klis, datace 1–100 n. l.

x / adiutore / cornicu(lariorum) / con(n)s(ularis) l(ibens) p(osuit). AE 1904, 10, místo nálezu Trilj, datace 101–200 n. l.

T(ito) Statilio / Maximo / mil(iti) coh(ortis) VIII vol(untariorum) / adi(utori) corn(icularii) co(n)s(ularis) / def(uncto) an(norum) XXV / Iul(ia) Fructula / hospita / et sibi. CIL III 2052, místo nálezu Trogir, datace 151–200 n. l.

³⁹ Dle ablativní koncovky ... *no* (*Imperat(ore) ---] / no*) lze usuzovat na některého z trojice Vespasián, Domitián Traján).

⁴⁰ ALFÖLDY, c. d., s. 79.

⁴¹ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie Římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 109.

⁴² *Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1932, zweite reihe, díl 4.1., s. 759 nn.

Na základě rozkazu správce prováděl zadržení podezřelých osob, přiváděl obviněné před soud, prováděl mučení, vedl soudní spisy a konečně byl i vykonavatelem rozsudku. Dále vykonával dozor nad věznicemi.⁴³

V provincii Dalmatia je tento úředník doložen jedním nápisem datovaným lety 151–250 n. l.⁴⁴ Jednalo se o legionáře náležejícího k legii XIV Gemina, který patrně zemřel v třináctém roce služby v armádě. Tato osoba byla během své kariéry činná i jako *speculator* (viz níže). Jeho osud dokumentuje tendenci k čím dál většímu využití vojáků v rámci civilní správy v provinciích, přestože formálně stále náleželi k vojenské jednotce. Tyto osoby většinu vojenské služby strávily výkonem civilního úřadu ve službách správce provincie. Letitým výkonem služby získaly cenné zkušenosti a znalost místního prostředí, což zajišťovalo jistou kontinuitu veřejné správy provincie v případě výměny správce po skončení jeho mandátu.⁴⁵ Na tomto případě je opět patrný příkladný karierní růst, když řečený Tiberius Claudius Ianuarius začal jako *speculator* a pokračoval v obdobné agendě, ale na vyšším postu coby *commentariensis*. Objednatelem tohoto náhrobního nápisu jsou matka a manželka zemřelého.

Adiutor je obecně podporovatel, pomocník, pomahač.⁴⁶ Jednalo se o úředníka, který byl jistě asistentem všech tří *principales*. Toto uvádí i Jones, který jej staví na úroveň *ab actis a libellis*, tedy mezi nižší pomocný personál,⁴⁷ lze však zaznamenat i odlišný názor hájící jeho vyšší postavení v úřední hierarchii.⁴⁸ Pro Dalmácii je shora citovaným nápisem doložen *adiutor principis* (viz poznámka 30) a dvěma nápisy uvedenými shora *adiutor cornicularii* (viz poznámka 38). Vedle nápisů shora citovaných je doložen *adiutor tabularii* nápisem ze Solinu, datovaným lety 201–300 n. l.⁴⁹ Jednalo se o zesnulého císařského otroka Noeta, náhrobní nápis mu pořídili jeho blíže neurčení kolegové.

Subadiuva byl dle Ferluga pomocník *adiutora*.⁵⁰ Na území Dalmácie byl nalezen jeden nápis, který se týká tohoto úředníka, dle textu nápisu však byl předmětný nebožtík *subadiuva officii inlustri praefecturae*, tedy se nejednalo o provinčního úředníka, který by působil v úřadu správce.⁵¹

Speculator: Encyklopedie Paulys řadí tohoto úředníka především do vojenské správy. Původně se jednalo o vojenské špióny, později kurýry. Vykonávali též vysoké funkce v rámci úřadu vojenského velitele, ale i v *officium* správce provincie. Podle názoru autora předmětného hesla v této encyklopedii v obou případech patřili mezi *principales*.⁵² Tento status však žádný jiný autor nepotvrzuje. Wilkes uvádí, že se jednalo o úředníky náležející

⁴³ MARIN, c. d., s. 118.

⁴⁴ *D(is) M(anibus) / Tib(erio) Cl(audio) Ianuario / spec(ulatori) leg(ionis) XIII g(eminae) / comm(entariensi) co(n)s(ularis) prov(inciae) / Delm(atiae) stip(endiorum) XIII / Aebutia Ianuaria / fil(io) piissimo et / Visellia Iulia ma/rito*. CIL III 2015, místo nálezu Solin, datace 151–250 n. l.

⁴⁵ WILKES, *Dalmatia*, s. 121 nn.

⁴⁶ *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1957, s. 17.

⁴⁷ „These (provincial governors) too had a judicial side haeded by a princeps, a cornicularius and a commentariensis, to whom were later added an adiutor, an ab actis, and, in the East, an a libellis.“ JONES, c. d., díl II, s. 593.

⁴⁸ FERLUGA, c. d., s. 16, 17.

⁴⁹ *D(is) M(anibus) / Noeto / Aug(usti) / verna(e) / adiut(ori) tab(ularii) / b(ene) m(erenti) / coll(egae) fec(erunt)*. ILJug 2623; místo nálezu Solin, datace 201–300 n. l.

⁵⁰ FERLUGA, c. d., s. 17.

⁵¹ CIL III, 9518; ILJug 2451.

⁵² *Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1937, díl 17.2., s. 1297 nn.

v hierarchii hned za tři nejvyšší úředníky označované jako *principales* (*princeps officii, cornicularius, commentariensis*). Rekrutovali se z legií, vždy po deseti z každé legie nalézající se v provincii. Poté, co se Dalmatia stala provincií *inermis*, byli, stejně jako jiní úředníci, vybíráni z legií umístěných v sousedních provinciích (jak se dokládá i na nápisu níže analyzovaném).

Speculator se angažoval v trestních věcech (dohled nad obviněnými, výkon trestu apod.) obdobně jako *commentariensis*.⁵³ Názor J. J. Wilkese, že tento úředník přináležel i civilnímu officiu, se zjevně opírá o mínění A. H. M. Jonese, který *speculatores* v počtu dvaceti řadí mezi standardní úředníky civilní správy, náležející pod *officium praesidis*.⁵⁴ *Notitia Dignitatum* tyto úředníky v dané souvislosti nezmiňuje. *Speculator* je doložen již shora (viz poznámka 44), kdy jistý Tiberius Claudius Ianuarius byl během svého života činný jako *commentariensis* a předtím coby *speculator*, což je opět příklad úspěšného karierního postupu. Otázkou však zůstává, zda byl jako *speculator* činný v úřadu správce nebo u své legie (... *speculatori legionis XIII geminae*... oproti tomu ... *commentariensi consularis*...). V heidelbergské nápisové databázi pak evidujeme dalších sedm nápisů nalezených na území provincie Dalmatia, kde jsou jmenováni *speculatores*. Datace nápisů je od roku 1 n. l. do roku 300 n. l. Z nápisů (kromě torzovitého nápisu CIL III 1809) lze s vysokou pravděpodobností dovodit, že se jednalo o vojenské činovníky, nikoliv úředníky civilní správy.⁵⁵

Ab actis, actuarius, exactus. *Exactus* znamená *homo ex actis*, jednalo se o nižšího vojenského úředníka, pověřence k nakládání s listinami. Je ztotožňován s funkcionářem s titulem *actarius*. Je však znám i v civilní službě jako *exactus officii praesidiis*.⁵⁶ Podle všeho označení *ab actis* je opět pouhým synonymem. Pod tímto označením o něm hovoří J. Ferluga s tím, že činí rovnítko mezi *ab actis* a *actuarius*.⁵⁷ *Exactus consularis* je uveden na náhrobním nápisu z obce Andetrium datovaném 171 n. l. – 230 n. l. Pod náhrobkem je pochován L. S. Gratianus, který zemřel v pouhých 24 letech. Mohl být přímo přiřazen k úřadu správce provincie, ale lze předpokládat, že musel být stále registrován u své 7. legie.⁵⁸ Otec jmenovaného L. S. Genialis byl propuštěnec císaře Septima Severa.⁵⁹

Actuarius je doložen shora (viz poznámku 38 – první nápis), kdy tato osoba během své kariéry byla též činná coby *adiutor cornicularii*. Opět je však třeba brát v potaz slova ... *actuarius cohortis VIII voluntariorum*... a uzavřít s tím, že se tato funkce spíše vztahovala k jeho vojenské službě v pomocných jednotkách.

Exceptor, librarius, reliquos cohortalinos. *Exceptor* je písař, který „řečené rychle zaznamenává a následně přenáší do protokolu“.⁶⁰ Podle Ferluchy nepatřili v pravém slova smyslu do úřadu správce provincie, ale byli na něm závislí. Byli to písaři, kteří vedli

⁵³ WILKES, *Dalmatia*, s. 121.

⁵⁴ JONES, c. d., díl II, s. 563.

⁵⁵ CIL III 1809; CIL III 1914; CIL III 3021; CIL III 2910; CIL III 2915; AE 1945, 88; AE 1914, 75.

⁵⁶ *Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1909, díl 6.2., s. 1547.

⁵⁷ FERLUGA, c. d., s. 17.

⁵⁸ WILKES, *Dalmatia*, s. 122 nn.

⁵⁹ *D(is) M(anibus) // L(ucio) Septimio / Gratiano / mil(iti) leg(ionis) / VII Cl(audiae) exac/to co(n)s(ularis) v[er]i/xit ann(os) XXII[III] / d(ies) XI Genia/lis Aug(usti) n(ostri) lib(ertus) / et Apuleia / Salvia filio / karissimo / pos(uerunt)*. AE 1940, 177; AE 1941, 55; ILJug 1968, místo nálezu Muč, datace 151–203 n. l.

⁶⁰ *Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1909, díl 6.2., s. 1565 nn.

protokoly, sestavovali a četli akta a za úplaty též činili jejich opisy pro soukromé osoby.⁶¹ A. H. M. Jones uvádí, že se jedná o rychlopísaře, který ještě ve druhém století n. l. byl osobním asistentem vedoucího úřadu (*princeps officii*), ale již do doby vlády Constatina se změnil význam tohoto služebního označení, které se nadále používalo pro všechny nižší soudní úředníky. V tomto smyslu o nich hovoří *Notitia Dignitatum*.⁶² Obdobný názor se vyskytuje v *The Cambridge ancient history*.⁶³ Tito úředníci (souborně označovaní jako *cohortalinos*) nesměli, dle *Notitia Dignitatum*, přejít do jiné služby bez souhlasu vedoucího úřadu.⁶⁴ Jeden *exceptor* je pro území provincie Dalmatia doložen nápisem ze Salony, který je datován lety 401–500 n. l.⁶⁵ Pro jeho torzovitost nelze o tomto nápisu říct cokoli bližšího, ani to, zda předmětný úředník působil v úřadu správce. Další *exceptor* je doložen nápisem ze Solinu s datací 313–324 n. l. Na tomto náhrobním nápisu jmenovaný Aurelius Valerinus, který zemřel v Nikomédii ve věku 32 let, však v této funkci působil v císařském archivu, nikoliv v úřadu správce provincie. Jeho nešťastný otec Aurelius Leontius, *vir nobilis* a boháč (*ducentarius*), dojemně v závěru nápisu beduje, že sám musel učinit to, co syn prvně dlužil jemu, tedy postavit pomník.⁶⁶

Librarius byl obecně úředník, který se věnoval zapisování a opisování a dále pečoval o spisy. Obdobně jako *scriba*, přičemž přesný rozdíl v kompetencích mezi těmito úředníky není znám.⁶⁷ Jedna osoba činná coby *librarius* je uvedena na nápisu nalezeném sice v Dalmácii, ale samotný úřad byl vykonáván ve městě Siscia, které leželo v provincii Pannonia, byť nedaleko od hranic provincie Dalmatia.⁶⁸ Datace nápisu je 151 n. l. – 300 n. l. Jedná se o náhrobní nápis, který nechali svému „zasloužilému“ kolegovi vytesat pánové Macrinus a Maturinus.

Beneficiarii consularis. Z hlediska udržení veřejného pořádku zásadní, dnešní terminologií, policejní práci v terénu prováděli *Beneficiarii consularis*. Podle A. H. M. Jonese byli standardními příslušníky *officium praesidis provinciae*, a to v počtu šedesáti. V *Notitia Dignitatum* jsou, spolu s ostatními inferiorními úředníky, podřazeni pod souhrnné označení *exceptores et reliquos cohortalinos*.⁶⁹ J. J. Wilkes uvádí, že již od dob republiky bylo zvykem, že správci provincie využívali vojáky na území provincie k civilní službě. Později se ustálila praxe tak, že *legatus Augusti pro praetore* mohl určit část legiónů ke službě coby *beneficiarii*, tedy ke službě mající převážně policejně-bezpečnostní charakter. Pomáhali též při výběru daní. Obecně lze říci, že byli představiteli římského státu a zárukou vnitřní bezpečnosti v oblastech, kde tuto funkci nemohly plnit vojenské

⁶¹ FERLUGA, c. d., s. 17.

⁶² JONES, c. d., s. 565 nn.

⁶³ KELLY, c. d., s. 168.

⁶⁴ Not. Dign. (occ). 45, 4–45, 15.

⁶⁵ [In hun?]C(?) sar<c>ofagum positus est A/[---]S(?) exceptor in IP. AE 2010, 1187, místo nálezu Solin, datace 401–500 n. l.

⁶⁶ Aur(elio) Valerino excepto/ri Impp(eratorum) in officio memo/ri(a)e qui aput(!) civitatem / Nicomedi-ensium fat/i munus complevit / vixsit(!) annis XXXII et [[VI]] / me(n)s(ibus) Aur(elius) Leontius vir / docen(arius)(!) et dec(urio) col(oniae) Salon(itanorum) / ex curatoribus eiusd(em) civitatis filio dulc(issimo) adque(!) obsequ(entissimo) pater infeli(x) qui quod primo mihi / hoc facere debuerat e/go feci. AE 1961, 308; ILJug 126, místo nálezu Solin, datace 313–324 n. l.

⁶⁷ Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1926, díl 13.1., s. 127 nn.

⁶⁸ „Aur(elio) Victori/no civ(i) Sisc(iano) lib(rario) / Macrinus et Ma/turinus c(ivi) et coll(egae) / b(ene)m(erenti) p(osuerunt).“ CIL III 3166, místo nálezu neuvedeno, datace 151–300 n. l.

⁶⁹ JONES, c. d., díl II, s. 563, 565.

jednotky.⁷⁰ Pro některé obyvatele odlehlejších částí provincie představovali v podstatě jediný symbol římské vlády. Jednalo se o legionáře či příslušníky auxiliárních oddílů, kteří byli dočasně nebo i trvale přiděleni k této spíše civilní službě. Formálně zůstávali členy svých jednotek, jejich vazba na tyto jednotky však s postupem času neustále slábla, až se stala záležitostí spíše titulární. Tuto službu vykonávali v jednotlivých *stationes*, které byly rozmístěny po celém území provincie, zpravidla u hlavních cest, které spojovaly Salonu a další hlavní města se severní částí provincie. Wilkes podrobně popisuje, kde byly tyto jednotlivé *stationes* rozmístěny.⁷¹

Databáze Heidelberg zaznamenává 81 nápisů dokládající tohoto úředníka pro území provincie Dalmatia. V korpusu nápisů věnovaném těmto činovníkům v rámci celé říše lze napočítat pro Dalmácii 68 nápisů.⁷² S jedním *beneficiarius consularis* jsme se setkali již výše (viz poznámka 30). Jako další příklady uvádím níže tři nápisy dokládající *beneficiarii consularis* v municipiu S.⁷³ Těmito nápisy se zabývá i M. Mirkovičová ve své monografii věnované tomuto municipiu.⁷⁴

Beneficiarius uvedený na prvním nápisě pocházejícím ze třetího století n. l. byl přidělen k této službě z legie XI, která se v té době nacházela nedaleko v provincii Moesia. Tato legie v minulosti působila i v Dalmácii, odkud odešla v r. 68 n. l. v souvislosti s občanskou válkou. Dedikantem tohoto votivního nápisu, zasvěceného místním démonům, byl právě onen *beneficiarius* Flavius Saturninus.

Dedikantem druhého, taktéž votivního nápisu byl Publius Aelius Fuscinus, voják I. legie adiutrix, založené v roce 68 n. l. Přesná datace nápisu rokem 194 n. l. je možná díky údaji o tom, jaká byla dvojice konzulů v daném roce. Byli jimi císař Septimus Severus (jehož byla tato legie nejvěrnější oporou) současně s jeho mladším spoluvládce caesarem Albinem. L. S. Severus byl před svým jmenováním císařem v roce 193 n. l. správcem provincie Pannonia superior sousedící s provincií Dalmatia. Tato legie zde pobývala spolu s ním, což vysvětluje jmenování tohoto *beneficiarius* z řad vojáků této legie. Třetí nápis z poloviny druhého století n. l. objednal *beneficiarius consularis* F. Aper jako náhrobní pro jistého A. G. Liberalia, o němž se nedozvídáme nic víc, než že se dožil 28 let.

Tabularii (*duum*). Tímto se dostáváme od administrativně-soudní části úřadu správce k jeho činovníkům, kteří měli na starosti věci finančního rázu. Jako státní úředníci působili

⁷⁰ Nejvíce nápisů dokládajících tyto úředníky pochází z pozdního druhého století n. l. a začátku třetího století n. l. *Beneficiarii* absentují v místech, kde byly umístěny auxiliární sbory (Andetrium, Tilurium, Bigeste), ale i v Liburnii kde byla hustá síť municipií.

⁷¹ WILKES, *Dalmatia*, s. 122 nn.

⁷² SCHALLMAYER, E. a kol., *Der römische Weihebezirk von Osterburken I, Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarius-Inschriften des Römischen Reiches*. Stuttgart, 1990, s. 347 nn.

⁷³ *Deae xan(c)t(a)e(!) / Nemesi et Geni/o municipi(i) Fl(avius) / Saturninus / {b}b(ene)fficiarius co(n)s(ularis) leg(ionis) XI Cl(audia) / libies(!) posuit*. AE 1971, 303, IJug 602, místo nálezu Pljevlja, datace 201–300 n. l.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) s(acrum) / P(ublius) Ael(ius) Fuscinus mil(es) leg(ionis) / I ad(iutricis) b(ene)fficiarius co(n)s(ularis) / Imp(eratore) L(ucio) Sept(imio) Severo / Pert(inace) Aug(usto) et Albi(no) Caes(are) / co(n)s(ulibus) v(otum) l(ibens) m(erito) p(osuit). CIL III 13847, místo nálezu Pljevlja, datace 194 n. l.

D(is) M(anibus) s(acrum) / Aulo Gab(lio) Liberali / q(ui) v(ixit) a(nnos) XXIX / Fl(avius) Aper / b(ene)fficiarius co(n)s(ularis) / m(emoriam) p(osuit). AE 1979, 454; IJug 607, místo nálezu Pljevlja, datace 151 n. l.

⁷⁴ MIRKOVIČ, M. *Municipium S. Bělehrad*: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2013, s. 68 nn.

na všech úsecích státní správy, civilní i vojenské. Kromě této státní služby působili i jako privátní notáři. Jako *personae publicae* byli pod dohledem státu.⁷⁵ Původně *tabularii* působili jako správci archivu písemností, zvláště pro veřejné listiny. Za dominátu byl výraz *tabularius* používán i pro veřejného notáře.⁷⁶ V rámci *officium* správce provincie však plnili odlišnou funkci. Podle Ferluga byli *tabularii* hlavními pomocníky správce ve věcech finanční správy a při výběru daní. Každý *praeses* měl k dispozici dva *tabularii*, jednoho pro státní a druhého pro císařskou kasu.⁷⁷

A. H. M. Jones uvádí, že v rámci *officium* měli *tabularii* spolu s nižšími úředníky s titulem *scrinarii* na starost řízení finančního úseku úřadu. Jednalo se o vojenské hodnosti, postupně do sebe tento úřad absorboval i otroky a propuštěnce coby účetní. Pravděpodobně z tohoto důvodu byla finanční část *officii* považována za nižší než část administrativně-soudní a její úředníci byli někdy zbavováni vojenského statusu a vystavováni mučení.⁷⁸ V rámci provincie Dalmatia je doložen tento úředník vedle nápisu, který byl citován shora, v souvislosti s jeho pomocníkem (viz poznámku 49) dalšími dvěma nápisy.⁷⁹

První citovaný nápis pochází ze Solinu a je datován lety 151–300 n. l. Jedná se o nápis náhrobní pořízený císařským propuštěncem Diogenem, který se označuje jako *tabularius provinciae Dalmatiae*, vnukovi Diogenovi, synovi Athicta. Diogenes byl cognomen rozšířené po celé říši, obvyklé pro propuštěnce.⁸⁰ Druhý nápis byl nalezen u města Sinj (Aequum) a datece je 1–300 n. l. O tomto nápisu pro jeho torzovitost nelze konstatovat o moc více, než že *beneficiarius* na nápisu uvedený se jmenoval Longinus.

Numerarius, který je, jak uvádí J. Ferluga, ekvivalentem *tabularii* je zmiňován v *Notitia Dignitatum* jako činovník *officium praesidis* pro východní část říše, přičemž pro západní část absentuje a na jeho místě se uvádí *tabularii duum*.⁸¹ V této souvislosti je vhodné připomenout, že údaje pro východní část říše jsou v *Notitia Dignitatum* založeny na starších datech, než je tomu v případě části západní. Dle encyklopedie Paulys je *numerarius*, jak už samo slovo napovídá, úředník starající se o účty a pokladnu úřadu, u něhož působí. *Numerarii* působili na všech úrovních státní správy v oblasti civilní i vojenské.⁸² V Dalmácii není nápisově doložen.

4. Závěr

Cílem tohoto článku je přiblížit byrokratický aparát antické Římské říše, konkrétně ten, který řídil veřejnou správu v provincii *Dalmatia* (včetně později samostatné provincie *Praevalis*). Výzkum je založen především na primárních pramenech (písemné památky

⁷⁵ Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1932, zweite reihe, dil 4.2., s. 1969 nn.

⁷⁶ BARTOŠEK, c. d., s. 305.

⁷⁷ FERLUGA, c. d., s. 16.

⁷⁸ JONES, c. d., dil II, s. 565.

⁷⁹ *D(is) M(anibus) // Diogeni / Athicti fil(io) / Diogenes Aug(usti) / lib(ertus) tabul(arius) prov(inciae) / Dalm(atiae) nepoti / pos(uit)*. CIL III 1993, místo nálezu Solin, datece 151–300 n. l.
-----]SV / [-----?] / [--- Lo]nginus / tabul(arius)?] Delm(atiae)(!) / [tabulari?]us stat(ionis?) / [---]io / [---] PAR / [---]JP / [-----]. CIL III 14945, místo nálezu Sinj, datece 1–300 n. l.

⁸⁰ ALFÖLDY, c. d., s. 188.

⁸¹ Not. Dign. (occ). 45, 9; Not. Dign. (or). 44, 11.

⁸² Paulys Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1932, zweite reihe, dil 3.2., s. 1583 nn.

a nápisy), sekundární prameny pak slouží ke kontextualizaci zjištění. Studie zahrnuje období od potlačení Batonova povstání (6–9 n. l.) až po konečné rozdělení Římské říše v roce 395 n. l.

Pozornost je primárně věnována roli provinčního správce, jehož úřad (*officium*) byl hlavním správním orgánem v provincii. V článku se dále popisují všichni úředníci *officium*, o kterých máme z pramenů povědomost, jejich kompetence a odraz v publikovaných inskripcích.

Lze jen doufat, že článek může posloužit také k poznání Římské provinční správy obecně, nejen pro danou provincii, a to zejména pro západní část říše. Při chronickém nedostatku publikací k tématu římské provinční správy v české romanistice to nemůže být, dle mého mínění, ke škodě věci.